

spoločnosti, ale hodnoty, ktoré našu voľbu predznamenávajú, nám bránia v ich absolutizácii. "Kód kognitívneho chovania, ktorý sa objavil s občanskou spoločnosťou a ktorý oddeluje fakta a hodnoty, nám na nešťastí bráni ukončiť regres ospravedlnení a osvobodit našu voľbu od zatížení libovúľ. Taková je naše situácie a my ji nemôžeme uniknúť." (s. 183).

Krach marxistických systémov nepochybne vyvolal záujem a renesanciu pojmu občianskej spoločnosti a snahu vysvetliť, ako spoločnosť opisovaná týmto pojmom funguje a ako sa líši od alternatívnych foriem sociálnej organizácie. Odhaľuje aj normy a hodnoty, ktoré ju udržiavajú pri živote a odkrýva napätie, ktoré je neodstrániteľné, ale ktoré možno pochopiť, a tak vysvetliť, prečo sa ho oplatí znášať. Gellnerova kritická sonda tak do dejín pojmu, ako aj do anatómie občianskej spoločnosti a jej alternatív je podnetným príspevkom nielen k diskusiám o vyhliadkach občianskej spoločnosti v postkomunistických krajinách, ale aj v globálnom meradle, lebo základné možnosti spoločenského usporiadania v dnešnom svete sa nevyčerpávajú občanskou spoločnosťou, ktorá navyše zoči-voči rôznym tlakom (ekologická a teroristická hrozba) azda bude musieť smerovať k ustanoveniu centrálnej svetovej politickej moci.

Tatiana Sedová

PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

INTERPRETÁCIA AKO PRISVOJENIE

PAUL RICOEUR: Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu. Bratislava, Archa, Edícia Filozofia do vrečka, zv. 32, 1996, 158 s. Preložila Zdeňka Kalnická.

Jedným z mnohých, ktorí prispeli k skúmaniu fenoménu jazyka, je i francúzsky hermeneutik Paul Ricoeur so svojou prácou *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, pozostávajúcou zo štyroch esejí. Z globálnej jazykovej problematiky ho zaujal širokospektrálny problém interpretácie textu.

V úvode knihy sa Ricoeur zaoberá jazykom ako diskurzom, a to v procese hovorenia. Vychádza zo štrukturalistickej koncepcie jazyka, ako ju vymedzil Saussure - "*langue*" (jazyk ako štruktúrny systém znakov, kód) a "*parole*" (prehovor ako individuálna výpoveď); pre Ricoeura má však práve "*parole*" (prehovor) v konečnom dôsledku väčšiu hodnotu ako "*langue*". "Znak (*langue*) je iba virtuálny, skutočná je iba veta (*parole*-prehovor) ako udalosť hovorenia - '*diskurz*'." (s. 20). "*Diskurz*" chápe Ricoeur jednak ako jedinečnú udalosť jazyka, zároveň však ukazuje, že diskurz nie je len udalosť, ale i výpoveď (o niečom). "Diskurz sa realizuje ako udalosť, ale je chápaný ako

význam, pretože to, čo chceme pochopiť, nie je udalosť ako čosi prchavé, ale jej význam - ako čosi trvalé." (s. 26).

V druhej eseji sa Ricoeur zaoberá problémom interpretácie písaného textu, v ktorom opäť kladie diskurz nad langue, udalosť nad systém jazyka. "Písanie už nie je iba obyčajná fixácia hovoreného diskurzu, ale ľudské myslenie prenesené priamo do písma. Zodpovednosť za osud diskurzu teraz prevzala 'littera', nie 'vox'." (s. 45). Tento nový kultúrny fenomén (písanie) má zásadný význam pre vzťah hovoriaci - správa - počujúci.

Najdôležitejším aspektom tejto novej situácie je "odčlenenie sa slovného významu textu od mentálnej intencie autora, teda toho, čo mienil autor a čo znamená text." (s. 46). Podľa Ricoeura je "teraz dôležitejšie to, čo znamená text, než to, čo mienil autor, keď ho písal" (s. 47).

Ricoeur však nezabúda, že do dialektickej hry intencií vstupuje ešte ďalšia entita komunikačného reťazca - čitateľ. Právo čitateľa a právo textu sa tu potom stretávajú v dôležitom zápase, ktorý vytvára celú dynamiku interpretácie (s. 49). **Ricoeurova interpretáčna teória** teda spočíva práve v tomto odkrývaní a dešifrovaní viacerých rovín dialektických vzťahov, vznikajúcich v rámci interpretačného procesu: dialektika udalosti a významu v diskurze, dialektika intencie autora a zámeru textu, dialektika mnoho-rakých interpretácií a sémantickej autonómie textu, dialektika medzi vysvetlením a chápaním, dialektika prisvojenia a odstupu.

V ďalšej časti eseje sa autor zaoberá interpretáciou "literatúry" - ako špecifických diel diskurzu -, ktorej cieľom je projektovanie nedeskriptívneho sveta, a to pomocou metaforyckých a symbolických vyjadrení (s. 56).

Práve teóriu metafory a symbolu rozpracúva Ricoeur v tretej eseji tejto knihy. Ambiguita metafory a symbolu vytvára tzv. *nadbytok významu*, charakteristický pre literárne diela (na rozdiel od vedeckých diel, ktoré by sa mali chápať doslovne). Ricoeur však váha, či *nadbytok významu* možno včleniť do oblasti sémantiky, alebo či predsa len nepresahuje oblasť lingvistických znakov. Nakoniec formuluje nasledujúcu tézu: "Kým v prípade metafory ide o štruktúru čisto sémantickú, vnútri symbolu existuje tak čosi nesémantické, ako aj sémantické." (s. 67). Pri doslovej interpretácii by sa z metafory stal nezmysel, absurdita, preto interpretácia metafory musí zostať na metaforickej úrovni (s. 73). Symbol zase v sebe spája dve dimenzie: za sémantickou zložkou sa skrýva nesémantická vrstva - "symboly vždy poukazujú za seba na niečo celkom iné, čo sa v nich manifestuje" (s. 76). Preto interpretácia symbolu vyžaduje viac než doslovné chápanie textu.

Konečne v poslednej štvrtej eseji sa završuje **Ricoeurova interpretáčna teória**. Tak ako pre štruktúru diskurzu nachádza dialektiku udalosti a významu, v prípade čítania generuje paralelnú dialektiku medzi chápaním a vysvetlením (s. 97). Ricoeur tak interpretáciu nevzťahuje len na oblasť "chápania", ale aplikuje ju na celý proces, ktorý zahŕňa tak "vysvetlenie", ako aj "chápanie". Tento proces interpretácie podľa Ricoeura funguje ako pohyb od chápania k vysvetleniu, potom ako pohyb od vysvetlenia k porozumeniu. Kým v prvom prípade bude chápanie naivným uchopením významu textu prostredníctvom čitateľovho "odhadu" a následne procedúrou "validácie" dôjde k jeho vysvetleniu, v druhom prípade bude porozumenie prepracovaným spôsobom

chápania, podporeným procesmi vysvetlenia (s. 101). Proces interpretácie tak prebieha v hermeneutickom kruhu. V nasledujúcej časti Ricoeur podrobne vysvetľuje priebeh interpretácie.

Keďže "autorovu intenciu" zväčša nepoznáme - a z hľadiska interpretácie verbálneho významu jeho diela je podľa Ricoeura dokonca nadbytočná či škodlivá (Ricoeurova opozícia voči romantickej hermeneutike a jej heslu "pochopiť autora lepšie, než sa chápal on sám", je tu azda najsilnejšia) -, potom text získava spolu so sématickou autonómiou svoj vlastný verbálny význam. V tomto bode sa môže zdať, že dominantnou je pre Ricoeura "intencia čitateľa", ale nasledujúce riadky to vyvracajú.

To, čomu dáva Ricoeur **definitívnu prioritu vo svojej interpretačnej teórii**, je "intencia textu". "To, čo si treba prisvojiť, je samotný význam textu, odkrývanie sveta, ktorý konštituuje referencia textu." (s. 123). "Intencia textu" teda dominuje tak nad intenciou autora - ktorá de facto pre Ricoeura neexistuje, lebo ju nepoznáme -, ako aj nad intenciou čitateľa, ktorý však tým, že sa podriaďuje zámerom textu, odhaľuje *jeho referenciu ako projekt sveta*, a získava tým nový spôsob bytia, seba projekciu zo samého textu. "Iba interpretácia, ktorá sa podvoľuje príkazom textu, ktorá nasleduje "oblúk" zmyslu a ktorá sa pokúša myslieť v súlade s ním, iniciuje nové seba pochopenie." (s. 125).

S touto problematikou súvisí ešte posledná otázka, ktorú Ricoeur rieši v *Závere* knihy. Je ňou dialektika "prisvojenia" a "odstupu". Všeobecne existuje potreba privlastniť si (prisvojiť si) to, čo je nám cudzie (text), existuje i všeobecný problém odstupu - skutočná priestorová a časová medzera medzi nami a určitým umeleckým dielom alebo textom (s. 63). V skutočnosti však podľa Ricoeura prisvojenie je možné práve cez tento odstup. Autor ho teda nechápe negativisticky, ale naopak ako "produktívny odstup". Z toho vyplýva, že práve *odstup* - ktorý získame od intencie autora, od historickej situácie autora a jeho pôvodných čitateľov, od očakávania a pocitov týchto pôvodných čitateľov, od ich historického a kultúrneho sebachápania - je predpokladom nášho úspešného odkrytia a prisvojenia si samotného významu textu (s. 123). Takto sa interpretácia vzdialila od romantického ideálu súladu s cudzou psyché (autora) a "realizuje sa ako prisvojenie, ako odkrytie možného spôsobu videnia vecí, ktorý je tou pravou referenčnou silou textu" (s. 123).

Ricoeurova práca *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu* prináša v porovnaní s inými autormi (Eco, Culler, Rorty, Dilthey, Gadamer) odlišné názory vo viacerých otázkach interpretácie, preto môže poslúžiť aj ako inšpiračný zdroj pre ich vzájomné komparácie.

Monika Mifkovičová

Mgr. Monika Mifkovičová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR